

OBITELJSKI ODNOSI I PSIHOSOCIJALNA PRILAGODBA DJECE U CJELOVITIM I JEDNORODITELJSKIM OBITELJIMA

Andreja Brajša-Žganec
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar
Marulićev trg 19, 10000 Zagreb
andreja.brajsa.zganec@pilar.hr

Ivana Hanzec
Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Kampus Borongaj
Borongajska cesta 83d, 10000, Zagreb
ihanzec@hrstud.hr

Sažetak

Struktura obitelji u suvremenom svijetu razlikuje se od tradicionalnog poimanja obiteljskog sustava te je sve više djece koja odrastaju s jednim roditeljem. U ovom istraživanju željeli smo ispitati agresivno i prosocijalno ponašanje kao i psihosomatske probleme predškolske djece ovisno o strukturi njihove obitelji (jednoroditeljska obitelj s majkom kao skrbnicom ili dvoroditeljska, cjelovita obitelj) te ovisno o dobi i spolu djeteta. Budući da osim o strukturi obitelji, razvoj djeteta ovisi i o odnosima unutar te obitelji, ispitali smo i razlikuju li se samohrane majke i majke iz cjelovitih obitelji s obzirom na procjenu obiteljske kohezije, zadovoljstva obiteljskim funkcioniranjem i dimenzijama meta-emocija. Istraživanje je provedeno sa 73 udane i 72 samohrane majke djece predškolske dobi (78 dječaka i 67 djevojčica, prosječne dobi 4,9 godina) te s odgojiteljicama te djece. Majke su ispunjavale Skalu zadovoljstva s obitelji, Skalu obiteljske kohezije i Upitnik strukture roditeljskih meta-emocija te Skalu somatskih problema za djecu. Odgojiteljice su procjenjivale agresivno i prosocijalno ponašanje djece. Dobiveni rezultati pokazali su da nema statistički značajne razlike u izraženosti somatskih problema kod djece predškolske dobi iz cjelovitih obitelji i onih koji žive samo s majkom, neovisno o spolu i dobi djeteta. Rezultati su pokazali da agresivno ponašanje predškolaca ne ovisi o obiteljskoj strukturi ni o dobi djeteta, dok su značajne razlike dobivene s obzirom na spol, upućujući na veću agresivnost dječaka. Razlika u prosocijalnom ponašanju nije dobivena između dječaka i djevojčica, ali su starija djeca i djeca samohranih majki procijenjena više prosocijalnima. Utvrđeno je kako među dvjema skupinama majki nema razlike u procjenama obiteljske kohezije, zadovoljstva različitim aspektima obiteljskog funkcioniranja, niti u dimenzijama meta-emocija. Rezultati istraživanja razmatrani su u kontekstu promjene stava društva prema samohranim majkama, te u smjeru uloge i važnosti jedne odrasle osobe koja je uključena u svakodnevni život djeteta.

Ključne riječi: obiteljska struktura, odnosi u obitelji, dječja psihosocijalna prilagodba, jednoroditeljske obitelji, majke

UVOD

Postoji velik broj definicija obitelji s obzirom na teoretske perspektive prvenstveno antropoloških i socioloških gledišta, a i nešto specifičnije psihološkog pristupa. Pojam obitelj sociolozi i psiholozi koriste kao sinonim za nuklearnu obitelj, a to su roditelji i djeca, što je perspektiva koja reflektira vrijednosti zapadnog društva o obitelji. Općenito gledano istraživači se slažu da je obitelj univerzalna i nužna institucija ljudskog preživljavanja u svim društvima (Georgas, 2006). Obitelji se razlikuju s obzirom na strukturu i funkcionalnost. Kod današnje konceptualizacije "normalne" obitelji i optimalnih i tipičnih obiteljskih odnosa treba uzeti u obzir promjene koje se događaju u obitelji u odnosu na promjene u svijetu, društvu i sustavu vrijednosti (Walsh, 2003). Na obitelj se gleda kao na sustav, pri čemu se funkcionalnost obitelji temelji na interakcijama među članovima (Batson, 1979; Watzlawick, Beavin i Jackson, 1974). Obitelj kao sustav karakterizira cjelovitost, što znači da su dijelovi sustava organizirani i u međusobnoj interakciji, te hijerarhijska organiziranost međusobnog djelovanja sustava i nadsustava, pri čemu kompleksniji sustavi pokazuju višu razinu organizacije, cirkularnu kauzalnost, autonomiju, samoregulaciju te samoodržavanje (Bertalanffy, 1968; Simon i Stierlin, 1994). Takav sustav podržava integraciju i održavanje obitelji kao i razvoj obitelji za dobrobit svih članova, uvažavajući važnost odgoja i zaštite djece, starih i drugih članova obitelji u potrebi. Pri tome svaka obitelj kao sustav razvija svoje unutarnje norme koje eksplicitno i implicitno izražava kroz različita pravila u odnosima s drugima (Walsh, 2003). Prema teoriji ekoloških sustava, kapacitet svake obitelji i njezini načini funkcioniranja proizlaze iz povezanosti potreba svakog člana obitelji i šireg socijalnog sustava u koji je obitelj uklopljena (Bronfenbrenner, 1979; Bronfenbrenner i Ceci, 1994). Optimalni obiteljski procesi povezani su s različitim razvojnim zahtjevima obitelji kao i strukturom obitelji. Funkcionalna obitelj dobro se nosi s postavljenim ciljevima i zadacima, probleme rješava na zadovoljavajući način te njeguje dobrobit svih članova obitelji (Walsh, 2003).

Struktura obitelji u suvremenom svijetu razlikuje se od tradicionalnog poimanja obiteljskog sustava te je sve više djece koja odrastaju s jednim roditeljem, bilo zbog razvoda, smrti jednog od roditelja ili njihova slobodnog izbora, no većinom su te jednoroditeljske obitelji i dalje obitelji samohranih majki. S promjenama u strukturi mijenja se i emocionalni život obitelji, međusobni odnosi i cjelokupno funkcioniranje, koje se odražava na zadovoljstvo različitim komponentama obiteljskog života. Obiteljska kohezivnost se odnosi na stupanj međusobne emocionalne povezanosti članova obitelji (Bloom, 1985), a važno je i zadovoljstvo različitim komponentama obiteljskog funkcioniranja (Smilkstein, 1992). Jedan od načina ispitivanja emocionalnog života obitelji su meta-emocije. Glavne dimenzije ovog koncepta su svjesnost vlastitih i dječjih emocija i postupanje s dječjim (negativnim) emocijama tuge i intenzivne ljutnje. Svjesnost vlastitih emocija je sposobnost razgovaranja o svojim emocijama na različite načine, iskustvo s emocijama i mogućnost razlikovanja emocija. Svjesnost dječjih emocija uključuje sposobnost opisivanja dječjih emocija,

znanje što uzrokuje emocije kod djeteta, sposobnost razgovaranja o dječjem emocionalnom iskustvu i zainteresiranost za dječje emocije. Upravljanje dječjim emocijama uključuje pomoć djetetu da na verbalnom nivou izrazi emocije, ispitivanje situacije koja je uzrokovala neku dječju emociju, povremeno tješjenje djeteta, poučavanje djeteta načinima izražavanja emocija, poučavanje djeteta o prirodi emocija te o strategijama kako da se nosi s emocijama (Gottman, Katz i Hooven, 1996, 1997; Katz, Maliken i Stettler, 2012).

Istraživanja uloge obiteljskog funkcioniranja za dječju psihosocijalnu prilagodbu upućuju na važnost karakteristika obiteljske kohezivnosti, prilagodljivosti, te emocionalnog života obitelji (Bloom, 1985; Brajša-Žganec, 2014; Gottman i sur., 1997; Olson i Gorall, 2003; Smilkstein, 1992). U razvoju djeteta obitelj je glavni izvor socijalizacije, a kroz razvoj, s obzirom na potrebe djeteta, mijenjaju se i odnosi unutar obitelji kao sustava. U ranom razvoju djeteta vrlo je važna dobra obiteljska kohezija, dok se u doba adolescencije posvećuje veća pažnja autonomiji pojedinih članova obitelji (Olson i Gorall, 2003). Kod jednoroditeljskih obitelji bez drugog odraslog u kućanstvu, odgajati djecu posebno je složen proces kada su djeca mala jer mala djeca zahtijevaju stalni nadzor, skrb i brigu (Anderson, 2005). Kada su djeca starija, potrebno ih je više nadzirati izvan kuće, što može biti na prvi pogled nešto manje složeno, no istraživanja su pokazala da sa školskom djecom u jednoroditeljskim obiteljima, uloga roditelja je vrlo zahtjevna (npr. Amato, 2014; Greene, Anderson, Hetherington, Forgatch i DeGarmo, 2003; Masten, 2014; Rutter, 2006). Ipak, mala djeca, posebno dječaci u predškolskoj dobi, u najvećem su riziku za pojavu problema u ponašanju i psihosocijalnoj prilagodbi u jednoroditeljskim obiteljima (Anderson, 2005).

Većina jednoroditeljskih obitelji su obitelji nakon razvoda braka, a djeca rastavljenih roditelja u usporedbi s djecom iz intaktnih obitelji su u većem riziku od razvojnih socijalnih, emocionalnih, ponašajnih i obrazovnih problema koji mogu utjecati na kompetentnost i funkcioniranje djeteta (Hetherington i Stanley-Hagan, 1999). Razvod braka uz određene posljedice prilagodbe odraslih nakon rastave, povezan je s prilagodbom djece (Greene i sur. 2003). Djeca su u većem riziku za razvoj problema i lošije psihosocijalne prilagodbe ako odrastaju u konfliktnim dvoroditeljskim obiteljima ili jednoroditeljskim obiteljima. Ipak, psihosocijalna prilagodba djece je bolja u skladnim jednoroditeljskim obiteljima nego u konfliktnim dvoroditeljskim obiteljima (Hetherington i Stanley-Hagan, 1999). Pri tome slabiji socioekonomski status obitelji i loši obiteljski odnosi povezani su s lošijim dječjim funkcioniranjem, s problemima u kognitivnom i socioemocionalnom razvoju (Sarsour, Sheridan, Jutte, Nuru-Jeter, Hinshaw i Boyce, 2010).

U ovom istraživanju željeli smo ispitati agresivno i prosocijalno ponašanje te psihosomatske probleme predškolaca ovisno o strukturi njihove obitelji (jednoroditeljska obitelj s majkom kao skrbnicom ili dvoroditeljska, cjelovita obitelj). Budući da su ranija istraživanja uputila na važnost dobi i spola djeteta u razvoju prilagodbenog ponašanja, veza tih varijabli s mjerama dječjeg ponašanja također je ispitana,

ovisno o strukturi obitelji u kojoj dijete živi. Osim o strukturi obitelji, razvoj djeteta ovisi i o odnosima unutar te obitelji. Iz tog razloga ispitali smo i razlikuju li se samohrane majke i majke iz cjelovitih obitelji s obzirom na procjenu obiteljske kohezije, zadovoljstva obiteljskim funkcioniranjem i dimenzija meta-emocija.

METODA

Sudionici

U ovom istraživanju sudjelovale su 73 udane i 72 samohrane majke djece predškolske dobi (78 dječaka i 67 djevojčica) te odgojiteljice te djece iz nekoliko vrtića jednog manjeg grada u Hrvatskoj. Prosječna dob djece bila je 4,9 godina, a za potrebe analiza u ovom istraživanju djeca su prema medijanu dobi podijeljena na mlađe (3 do 5 godina, $N = 95$) i starije predškolce (6 i 7 godina, $N = 42$). Dvije trećine majki koje su sudjelovale u istraživanju (64%) završile su srednju školu, a njih 30% višu školu ili fakultet (samo 6% završilo je osnovnu školu).

Instrumenti

Skala za procjenu agresivnosti i prosocijalnog ponašanja kod djece (PROS/AG; Žužul i Vlahović-Štetić, 1992), procjenama na skali od 5 stupnjeva (1 – *nikad se tako ne ponaša*, 5 – *gotovo uvijek se tako ponaša*) mjeri učestalost dječjeg agresivnog (10 čestica, npr. “Želi li doći do nečega, gura djecu koja mu smetaju”, $\alpha = 0,93$) i prosocijalnog ponašanja (10 čestica, npr. “Posuđuje svoje igračke drugoj djeci”, $\alpha = 0,92$). Ukupan rezultat na obje subskale računa se kao zbroj procjena na odgovarajućim česticama.

Skala somatskih problema (subskala Skale procjene dječjeg ponašanja, engl. *Child Behaviour Check List / 4-18 CBCL*; Achenbach, 1991) sastavljena je od 7 čestica koje opisuju tipične somatske poteškoće poput vrtoglavice i glavobolje, a koje roditelji procjenjuju na skali od 3 stupnja (0 – *nije točno za dijete*, 1 – *donekle točno za dijete*, 2 – *potpuno točno za dijete*, $\alpha = 0,58$). Ukupan rezultat računa se kao zbroj procjena na svim česticama skale.

Upitnik strukture roditeljskih meta-emocija (Brajša-Žganec, 2003). U ovom su istraživanju korištene dvije subskale – svjesnost vlastitih i dječjih emocija tuđe i intenzivne ljutnje (26 čestica, npr. “Bijes znači bespomoćnost i frustraciju”; “Kada dijete pokazuje žalosno lice, želi svratiti pažnju na sebe”), te postupanje s dječjim emocijama tuđe i intenzivne ljutnje (10 čestica, npr. “Kada je moje dijete žalosno, pokazujem mu da ga razumijem”). Zadatak sudionika je na skali od 4 stupnja procijeniti slaganje s navedenim tvrdnjama (1 – *uopće se ne slažem*, 4 – *u potpunosti se slažem*), a ukupan rezultat računa se kao prosjek procjena na svim česticama poje-

dine subskale, uz prethodno rekodiranje čestica negativnog smjera na subskali svjesnosti vlastitih i dječjih emocija. Pouzdanost subskala u ovom istraživanju, izražena koeficijentom unutarnje konzistencije, iznosila je $\alpha = 0,85$ za svjesnost vlastitih i dječjih emocija te $\alpha = 0,69$ za postupanje s dječjim emocijama.

Skala zadovoljstva s obitelji (Smilkstein, 1992) sastoji se od 5 čestica (npr. “Zadovoljna sam da se mogu obratiti svojoj obitelji za pomoć kada me nešto zabrinjava”), na koje sudionik odgovara procjenom vlastitog zadovoljstva različitim segmentima obiteljskog funkcioniranja na skali od 5 stupnjeva (0 – *nikada*, 4 – *uvijek*). Ukupan rezultat računa se kao zbroj procjena na svim česticama skale, a koeficijent unutarnje konzistencije u ovom istraživanju iznosio je $\alpha = 0,87$.

Skala obiteljske kohezivnosti (engl. *Colorado Self-Report Measure of Family Functioning*; Bloom, 1985) sastoji se također od 5 čestica (npr. “U mojoj obitelji svi se stvarno dobro slažemo”), na koje sudionik odgovara procjenama na skali od 4 stupnja (1 – *uopće se ne odnosi na moju obitelj*, 4 – *u potpunosti se odnosi na moju obitelj*). Ukupan rezultat računa se kao zbroj procjena na svim česticama skale, a koeficijent unutarnje konzistencije u ovom istraživanju iznosio je $\alpha = 0,86$.

Postupak

Podaci su prikupljeni u okviru većeg istraživanja o odnosu roditeljskih meta-emocija i dječjeg socijalno-emocionalnog razvoja u predškolskoj dobi. U vrtićima, u suradnji s vrtićkom psihologinjom, odgojiteljice i roditelji obaviješteni su o svrsi provođenja istraživanja te su zamoljeni za sudjelovanje. Upitnici (Skala somatskih problema, Upitnik strukture roditeljskih meta-emocija, Skala zadovoljstva s obitelji, Skala obiteljske kohezivnosti) su roditeljima podijeljeni u omotnicama prilikom dolaska po dijete u vrtić, a zatim su imali 7 dana da ih ispunjene vrate odgojiteljicama u grupama koje pohađaju njihova djeca. Odgojiteljice su zamoljene da za tu djecu ispune Skalu za procjenu agresivnosti i prosocijalnog ponašanja kod djece.

REZULTATI

Kako bismo ispitali razlikuju li se predškolci u socijalnom ponašanju i izraženosti somatskih teškoća ovisno o strukturi obitelji te spolu i dobi djeteta, proveli smo niz analiza varijance.

Dobiveni rezultati pokazali su da nema statistički značajne razlike u izraženosti somatskih problema kod djece predškolske dobi iz cjelovitih obitelji i onih koji žive samo s majkom, neovisno o spolu i dobi djeteta. Procjene somatskih problema općenito su vrlo niske u cijelom uzorku (Tablica 1). Agresivno ponašanje predškolaca, prema dobivenim rezultatima, također ne ovisi o obiteljskoj strukturi, ali ni o dobi djeteta. Statistički značajne razlike dobivene su samo s obzirom na spol ($F = 11,227$,

Tablica 1. Deskriptivni podaci za varijable dječjeg ponašanja i poteškoća s obzirom na spol i dob djeteta te obiteljsku strukturu

		Spol				Dob				Ukupno	
		Dječaci		Djevojčice		Mlađi		Stariji			
		<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Cjelovite obitelji	Somatski problemi	0,3	0,55	0,6	1,25	0,5	1,03	0,2	0,39	0,4	0,92
	Agresivno ponašanje	25,5	9,70	19,2	9,34	22,5	9,70	25,8	10,6	22,1	9,93
	Prosocijalno ponašanje	32,6	7,78	32,2	8,25	30,4	7,25	36,9	8,51	32,6	7,93
Samohrane majke	Somatski problemi	0,5	1,24	0,4	0,74	0,5	0,99	0,5	1,05	0,5	1,00
	Agresivno ponašanje	23,9	7,15	20,6	7,75	21,3	7,53	22,3	7,90	22,2	7,64
	Prosocijalno ponašanje	34,3	8,31	35,2	7,84	34,3	7,82	35,8	8,45	34,9	8,02

$p = 0,001$), upućujući na veću agresivnost dječaka ($M = 24,7$) nego djevojčica ($M = 19,9$) prema procjenama odgojiteljica. Za razliku od toga, procjene dječjeg prosocijalnog ponašanja od strane odgojiteljica ne razlikuju se statistički značajno kod djevojčica i dječaka, ali se razlikuje kod mlađih i starijih predškolaca ($F = 6,144$, $p = 0,014$), pri čemu su stariji predškolci procijenjeni više prosocijalnima ($M = 36,4$) u odnosu na mlađe ($M = 32,4$). S obzirom na strukturu obitelji u kojoj dijete živi, nešto su veće procjene prosocijalnog ponašanja djece samohranih majki ($M = 34,9$) u odnosu na djecu iz cjelovitih obitelji ($M = 32,6$), međutim ta razlika nije značajna, iako je blizu razine statističke značajnosti ($F = 3,887$, $p = 0,051$).

U svrhu provjere razlikuju li se samohrane majke i majke iz cjelovitih obitelji s obzirom na procjenu obiteljskog funkcioniranja i emocionalnog života obitelji, proveli smo t-testove, a rezultati su prikazani u Tablici 2.

Tablica 2. Deskriptivni podaci i t-test za varijable obiteljskog funkcioniranja i majčinih meta-emocija ovisno o strukturi obitelji

	Majke iz cjelovitih obitelji		Samohrane majke		<i>t-test</i>
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	
Obiteljska kohezija	16,5	2,28	16,3	3,08	0,456
Zadovoljstvo s obitelji	18,8	3,73	18,3	4,69	0,734
Svjesnost vlastitih i dječjih emocija	2,5	0,44	2,4	0,44	0,993
Postupanje s dječjim emocijama	3,4	0,31	3,5	0,35	-1,404

Utvrđeno je kako među dvjema skupinama majki nema razlike u procjenama obiteljske kohezije niti u procjenama zadovoljstva različitim aspektima obiteljskog funkcioniranja. Što se tiče meta-emocija, nešto su više procjene majčina postupanja s uvažavanjem dječjih emocija tuđe i intenzivne ljutnje u odnosu na procjene njihove svjesnosti vlastitih i dječjih negativnih emocija. Međutim, utvrđeno je da se samohrane majke i majke iz cjelovitih obitelji ne razlikuju u dimenzijama meta-emocija, odnosno podjednako su svjesne vlastitih i dječjih negativnih emocija i podjednako postupaju s uvažavanjem prema dječjim negativnim emocijama tuđe i intenzivne ljutnje.

Budući da se razlika u dječjem agresivnom i prosocijalnom ponašanju te somatskim problemima, kako je ranije navedeno, nije pokazala statistički značajnom s obzirom na obiteljsku strukturu, niti se struktura obitelji pokazala značajnom za majčine procjene obiteljskog funkcioniranja, dodatno smo odlučili provjeriti jesu li za dječji razvoj važniji procesi unutar obitelji negoli se na ovom uzorku pokazala sama obiteljska struktura. Ispitali smo stoga postoji li razlika u tim dječjim socijalnim ponašanjima i poteškoćama kod djece koja žive u obiteljima koje su prema procjenama majki ispod i iznad medijana prema obiteljskoj koheziji i majčinu zadovoljstvu različitim segmentima obiteljskog funkcioniranja (dakle, neovisno o strukturi obitelji). Pokazalo se da u obiteljima u kojima majke procjenjuju da su odnosi u obitelji manje kohezivni djeca imaju nešto više somatskih poteškoća ($t = 1,963$, $p = 0,052$). S druge strane, u obiteljima kojima su majke manje zadovoljne djeca pokazuju nešto više prosocijalnog ponašanja ($t = 1,958$, $p = 0,052$). U oba slučaja navedene razlike nisu statistički značajne, no s obzirom na relativno mali uzorak navedene su jer se približavaju granici značajnosti.

RASPRAVA

Rezultati ovog istraživanja pokazali su da djeca u jednoroditeljskim obiteljima s majkom kao skrbnicom nemaju više problema u manifestiranju agresivnog ponašanja i somatskih poteškoća, u odnosu na djecu iz cjelovitih dvoroditeljskih obitelji, te su čak i nešto više prosocijalna, što možemo pretpostaviti da možda može biti posljedica nekih kompenzacijskih mehanizama tijekom razvoja. Dobivene dobne i spolne razlike u određenim socijalnim ponašanjima djece predškolske dobi u skladu su s velikim brojem ranijih istraživanja (npr. Brajša-Žganec, 2003; Denham, Workman, Cole, Weissbrod, Kendziora i Zahn-Waxler, 2000; Eisenberg i sur., 2001; Webster-Stratton i Reid, 2008), ali u interakciji sa strukturom obitelji nisu se pokazale značajnima, što znači da u ovom kontekstu, barem na ispitanom uzorku, ne predstavljaju ni rizične ni zaštitne faktore. U jednom prijašnjem istraživanju dobiveno je da adolescenti koji žive u cjelovitim obiteljima procjenjuju da dobivaju više socijalne podrške od svojih roditelja u odnosu na adolescente koji žive u jednoroditeljskim obiteljima (Brajša-Žganec, Raboteg-Šarić i Glavak, 2002), stoga je važno u budućim istraživanjima ispitivati mjere dječje psihosocijalne prilagodbe s obzirom

na strukturu i funkcionalnost obitelji, i to s obzirom na dob djeteta i različite izvore podataka. U istraživanju provedenom sa samohranim majkama te njihovom djecom predškolske i rane školske dobi dobiveno je da je zadovoljstvo majki veće što je manje ekonomskih poteškoća s kojima se suočavaju i što je podrška koju dobivaju od okoline veća, a kognitivni status i školski uspjeh djece nisu se razlikovali s obzirom na tip jednoroditeljske obitelji (Miljević-Ridički i Pavin Ivanec, 2008). Naši nalazi u smjeru su rezultata dobivenih u istraživanju dobrobiti djece u jednoroditeljskim obiteljima majki na uzorku djece od 6 do 11 godina iz Kanade, gdje je utvrđeno da jednoroditeljske obitelji nisu nužno povezane sa psihijatrijskim problemima djece, već da su glavne prediktorske varijable dječjih problema siromaštvo, individualne karakteristike djeteta, depresija roditelja te loši odgojni postupci roditelja (Lipman, Boyle, Dooley i Offord, 2002). Autori zaključuju da djeca iz jednoroditeljskih obitelji koja žive samo s majkom imaju probleme u psihosocijalnoj prilagodbi koji su povezani s istim razlozima koji dovode do problema i u dvoroditeljskim obiteljima.

Što se tiče odnosa u obitelji, između samohranih majki i majki iz cjelovitih obitelji nije dobivena statistički značajna razlika u procjenama obiteljske kohezije i zadovoljstvu različitim aspektima obiteljskog funkcioniranja te procjenama emocionalnog života obitelji putem dimenzija meta-emocija. Ipak, te karakteristike obiteljskih odnosa pokazale su se važnima za ispitane dječje probleme i ponašanje, iako su efekti tek na granici statističke značajnosti, pružajući određenu potvrdu ideji da su obiteljski odnosi donekle važniji faktori u dječjem razvoju nego obiteljska struktura sama po sebi. No, nalazi nekih istraživanja upućuju na to da samohrani roditelji mogu naići na poteškoće u uspostavljanju svog statusa kao roditelja koje mogu proizaći iz negativnih stavova i stereotipa o samohranim roditeljima, što može imati utjecaj na procjene odnosa u obitelji, dok općenito pozitivnije stavove prema samohranom roditeljstvu imaju samohrani roditelji, žene, mlađi roditelji i roditelji boljeg materijalnog statusa (Raboteg-Šarić i Pećnik, 2010).

Postoji više različitih objašnjenja i mogućih razloga neznačajnih razlika u procjeni odnosa u obitelji od strane samohranih majki i majki iz cjelovitih obitelji, kao i te povezanosti sa psihosocijalnom prilagodbom djeteta u predškolskoj dobi. Dobivene nalaze možemo tumačiti i u kontekstu promjene stava društva prema samohranim majkama, te u smjeru uloge i važnosti jedne odrasle osobe koja je uključena u svakodnevni život djeteta, kao nužne, ali moguće i dostatne za adekvatan razvoj djeteta. U literaturi se često navode problemi djece i roditelja s kojima se susreću jednoroditeljske obitelji (npr. Amato, 2000; 2014; Greene i sur., 2003), dok Anderson (2003; 2005) navodi da se malo pažnje do sada posvećivalo ženama i muškarcima iz jednoroditeljskih obitelji koji su uspješni u odgoju svoje djece. U Hrvatskoj je veliki nedostatak istraživanja kvalitete obiteljskih odnosa, obilježja životne situacije i obiteljskih odnosa jednoroditeljskih obitelji te utjecaja obiteljskih odnosa na cjelokupan dječji razvoj. Unazad desetak godina objavljeni su rezultati nekoliko istraživanja o obiteljskim odnosima odnosno jednoroditeljskim obiteljima (npr. Miljević-Ridički i Pavin Ivanec, 2008; Raboteg-Šarić i Pećnik, 2006; 2010).

Pri tome nisu nam poznata istraživanja o pozitivnim ishodima psihosocijalne prilagodbe djece iz jednoroditeljskih obitelji. Dakle, pregled dosadašnjih istraživanja, kao i rezultati našeg istraživanja, upućuju na potrebu intenzivnijeg istraživanja obiteljskih odnosa u jednoroditeljskim obiteljima, stavova prema jednoroditeljskim obiteljima, kao i utjecaja različitih obiteljskih odnosa na dječji razvoj u tom kontekstu. Također, neki noviji pregledi istraživanja stavljaju naglasak na istraživanje doprinosa rođaka i šire obitelji u razvoju djeteta, posebno u jednoroditeljskim obiteljima, kao i njihove važnosti za cjelokupnu psihosocijalnu prilagodbu obitelji i djeteta (Jones, Zalot, Foster, Sterrett i Chester, 2007), dok Georgas (2006) ističe važnost istraživanja obiteljskih odnosa u kontekstu šire obitelji odnosno interakcijskih odnosa s relevantnim rođacima koji su prisutni u životu nekog pojedinca pa time važni i za funkcioniranje obitelji.

Specifične intervencije za majke iz jednoroditeljskih obitelji, temeljem dobivenih rezultata, trebale bi ići u smjeru jačanja roditeljstva ovisno o specifičnostima odnosa roditelj-dijete, a ne nužno vezano uz strukturu obitelji. Prevencija treba biti usmjerena na smanjivanje rizika i jačanje pozitivnih iskustava, ali i na procese koji vode pozitivnom funkcioniranju i razvijanju otpornosti članova obitelji. Važno je razvijati mehanizme otpornosti kroz cijeli životni vijek (Rutter, 2006), dakle potrebno je raditi na preventivnim mjerama važnim za djecu i za roditelje. Procesi razvoja otpornosti obitelji pokrivaju tri domene obiteljskog funkcioniranja, a to su obiteljska vjerovanja, organizacija i komunikacija, dok intervencije u smjeru podrške obiteljskog funkcioniranja za razvoj otpornosti roditelja i djece prema Mastenu (2014) uključuju intervencije usmjerene na interakcije roditelja i djeteta, pomoć obitelji da se nosi s problemima, uključivanje roditelja i djece u različite programe i sl.

Ograničenja ovog istraživanja vezana su uz mali uzorak ispitanih majki i njihovu obrazovnu strukturu koja je iznad nacionalnog prosjeka. Također, budući da istraživanje nije bilo anonimno, zbog uparivanja procjena odgajatelja i roditelja, postoji mogućnost da su majke bile sklone davanju socijalno poželjnih odgovora. Ova ograničenja svakako treba uzeti u obzir pri interpretiranju i generaliziranju dobivenih rezultata. Od velike važnosti u budućim istraživanjima je kontroliranje socioekonomskog statusa obitelji te mogućih pozitivnih i negativnih razloga zašto dijete odrasta u jednoroditeljskoj obitelji kao i dužine vremena koje je dijete proveo u jednoroditeljskoj odnosno cjelovitoj obitelji, kod ispitivanja strukture obitelji, obiteljskih odnosa, emocionalnog života obitelji i psihosocijalne prilagodbe djece u tom kontekstu. Osim toga, u budućim istraživanjima potrebno bi bilo istražiti i obiteljske odnose u jednoroditeljskim obiteljima s ocem kao skrbnikom.

LITERATURA

Achenbach, T.M. (1991). *Manual for the Child Behaviour Checklist/4-18 and 1991 Profile*. Burlington, VT: University of Vermont Department of Psychiatry.

- Amato, P.R. (2000). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage and the family*, 62, 1269-1287.
- Amato, P.R. (2014). The consequences of divorce for adults and children: an update. *Društvena istraživanja*, (1330-0288), 123, 1, 5-25.
- Anderson, C.M. (2003). The diversity, strength, and challenges of single-parent households. U F. Walsh (ur.), *Normal family processes, 3th ed., Growing diversity and complexity* (str. 121-153). New York: The Guilford Press.
- Anderson, C.M. (2005). Single-parent families: strengths, vulnerabilities, and interventions. U B. Carter, i M. McGoldrick (ur.), *The expanded family life cycle: Individual, family, and social perspectives* (str. 399-416). New York: Allyn & Bacon Classics.
- Batson, G. (1979). *Mind and nature: a necessary unity*. New York, NY: Dutton.
- Bertalanffy, L. (1968). *General System Theory*. New York, NY: Braziller.
- Bloom, B.L. (1985). A factor analysis of self-report measures of family functioning. *Family Process*, 24, 225-239.
- Brajša-Žganec, A. (2014). Emotional Life of the Family: Parental Meta-Emotions, Children's Temperament and Internalising and Externalising Problems. *Društvena istraživanja*, (1330-0288), 123, 1, 25-45.
- Brajša-Žganec, A. (2003). *Dijete i obitelj: emocionalni i socijalni razvoj*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Brajša-Žganec, A., Raboteg-Šarić, Z., Glavak, R. (2002). Gender differences in the relationship between some family characteristics and adolescent substance abuse. *Društvena istraživanja*, (1330-0288), 11, 2-3, 335-353.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bronfenbrenner, U., Ceci, J. (1994). Nature-nurture reconceptualized in developmental perspective: A bioecological model. *Psychological Review*, 101, 4, 568-586.
- Denham, S.A., Workman, E., Cole, P.M., Weissbrod, C., Kendziora, K.T., Zahn-Waxler, C. (2000). Prediction of externalizing behavior problems from early to middle childhood: The role of parental socialization and emotion expression. *Development and Psychopathology*, 12, 23-45.
- Eisenberg, N., Cumberland, A., Spinrad, T.L., Fabes, R.A., Shepard, S., Reiser, M., Murphy, B.C., Losoya, S.H., Guthrie, I.K. (2001). The relations of regulation and emotionality to children's externalizing and internalizing problem behavior. *Child Development*, 27(4), 1112-1134.
- Georgas, J. (2006). Families and family change. U J. Georgas; J.W. Berry, F.J.R. van de de Vijver, C. Kagitcibasi, Y.H. Poortinga (ur.), *Families across cultures: a 30-nation psychological study* (str. 3-51). Cambridge: Cambridge University Press.
- Gottman, J.M., Katz, F.L., Hooven, C (1997). *Meta-emotion: How families communicate emotionally*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.
- Gottman, J.M., Katz, F.L., Hooven, C. (1996). Parental meta-emotion philosophy and the emotional life of families: theoretical models and preliminary data. *Journal of Family Psychology*, 10(3), 243-268.
- Greene, S.H., Anderson, E., Hetherington, E.M., Forgatch, M.S., DeGarmo, D.S. (2003). Risk and resilience after divorce. U F. Walsh (ur.), *Normal family processes, 3th ed., Growing diversity and complexity* (str. 96-121). New York: The Guilford Press.

- Hetherington, E.M., Stanley-Hagan, M. (1999). The adjustment of children with divorced parents: a risk and resiliency perspective. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 40, 1, 129-140.
- Jones D., Zalot, A., Foster, S., Sterrett, E., Chester, C. (2007). A review of childrearing in African American single mother families: The relevance of a coparenting framework. *Journal of Child and Family Studies*, 16, 671-683.
- Katz, L. F., Maliken, A. C., Stettler, N. M. (2012). Parental meta-emotion philosophy: A review of research and theoretical framework. *Child Development Perspectives*, 6(4), 417-422.
- Lipman, E., Boyle, M., Dooley, M., Offord D. (2002). Child well-being in single-mother families. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 41, 75-82.
- Masten, A.S. (2014). *Ordinary magic. Resilience in development*. New York: The Guilford Press.
- Miljević-Ridički, R., Pavin Ivanec, T. (2008). Životna prilagođenost majki u različitim tipovima jednoroditeljskih majčinskih obitelji te kognitivna uspješnost njihove djece. *Društvena istraživanja*, (1330-0288), 17, 3; 553-571.
- Olson, D.H., Gorall, D.M. (2003). Circumplex model of marital and family system. U F. Walsh (ur.), *Normal family processes, 3th ed., Growing diversity and complexity* (str. 514-549). New York: The Guilford Press.
- Raboteg-Šarić, Z., Pećnik, N. (2006). Bračni status, financijske teškoće i socijalna podrška kao odrednice roditeljske depresivnosti i odgojnih postupaka. *Društvena istraživanja*, (1330- 0288), 15, 6 (86), 961-1004.
- Raboteg-Šarić, Z., Pećnik, N. (2010). Stavovi prema samohranom roditeljstvu. *Revija za socijalnu politiku*, (1330-2965) 17, 1, 5-25.
- Rutter, M. (2006). The promotion of resilience in the face of adversity. U A.L. Clarke-Stewart, J. Dunn (ur.), *Families count: effects on child and adolescent development* (str. 26-53). Cambridge: Cambridge University Press.
- Sarsour, K., Sheridan, M., Jutte, D., Nuru-Jeter, A., Hinshaw, S., Boyce, T. (2011). Family socioeconomic status and child executive functions: the roles of language, home environment, and single parenthood. *Journal of the International Neuropsychological Society*, 17, 120-132.
- Simon, F.B., Stierlin, H. (1994). *Die Sprache der Familientherapie*. Ein Vokabular. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Smilkstein, G. (1992). *The APGAR Questionnaires. Screening for social support: Family, Friends, and Work Associates*. Unpublished manuscript.
- Walsh, F. (2003). Changing families in a changing world: Reconstructing family normality. U F. Walsh (ur.), *Normal family processes, 3th ed., Growing diversity and complexity* (str. 3-27). New York: The Guilford Press.
- Watzlawick, P., Beavin, J.H., Jackson, D.D. (1974). *Menschliche Kommunikation*. Bern: Hans Huber.
- Webster-Stratton, C., Reid, M.J. (2008). Strengthening social and emotional competence in young children who are socioeconomically disadvantaged - preschool and kindergarten school-based curricula. U W.H. Brown, S.L. Odom, S.R. McConnell (ur.), *Social com-*

petence of young children: Risk, disability, and intervention (str. 185-203). Baltimore: Paul H. Brookes Publishing Co.

Žužul, M., Keresteš, G., Vlahović-Štetić, V. (1992) *Skala za procjenu dječjeg agresivnog i prosocijalnog ponašanja*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

FAMILY RELATIONSHIPS AND PSYCHOSOCIAL ADJUSTMENT OF CHILDREN IN INTACT AND SINGLE-PARENT FAMILIES

Abstract

Modern family structure differs from the traditional concept of the family system; more and more children are growing up with a single parent. In this study, we wanted to examine social behaviour and somatic problems of preschool children depending on their family's structure (single-mother family or intact family), as well as children's gender and age. In addition to family structure, child development also depends on the relationships within the family; therefore, we examined the possible differences between single mothers and mothers from intact families with regard to their estimations of family cohesion, satisfaction with family functioning and dimensions of meta-emotions. The participants were 73 married and 72 single-mothers of preschool children (78 boys and 67 girls, mean age of 4.9 years), and the children's teachers. Mothers completed the Family Cohesion Scale, The Family APGAR, the Parental Meta-Emotion Structure Questionnaire and The CBCL Somatic Complaints scale, and the teachers completed the PROS/AG. The results showed no significant differences in somatic complaints of children living in single-mother and intact families, regardless of the children's gender and age. Differences in aggressive behaviour depended only on the child's gender, with boys being more aggressive than girls, regardless of age and family structure. Prosocial behaviour did not differ between boys and girls, but older children and children in single-mother families were estimated as being more prosocial. Single and married mothers did not significantly differ in the perception of their family's cohesion, satisfaction with different aspects of family functioning or meta-emotion dimensions. The results are discussed in the context of society's changing attitude toward single mothers, and in the direction of the role and importance of one adult involved in the child's daily life.

Key words: family structure, family relationships, child psychosocial adjustment, single-parent families, mothers